

Aanhangers van de weg

God vinden in de gevangenis

In gevangenissen gebeurt God en is er op verschillende momenten sprake van kerk. In een soort oer- of basisvorm zoals in den beginne toen christenen nog 'aanhangers van de weg' heetten. Door met elkaar te bidden, te zingen en van elkaar te leren tijdens kerkdiensten, gespreksgroepen, individuele gesprekken waarin we – gedetineerden, collega's van andere disciplines, vrijwilligers en ik als rooms-katholiek geestelijk verzorger – het leven met elkaar delen.

Misschien gebeurt kerk wel het meest indringend daar waar gedetineerden ook veel met (kerk)vrijwilligers samenwerken en in aanraking komen. Waardoor existentiële uitwisseling mogelijk is, verschillende zienswijzen worden ingebracht, zodat er ruimte ontstaat voor werkelijk iets nieuws dat permanent in ontwikkeling is, als een *creatio continua*. Vanuit het gelovige perspectief dat God ons allemaal, gedetineerd of niet-gedetineerd, een kans biedt op een nieuw narratief, hoe diep we misschien ook weggezakt zijn in ellende en kwaad. Overal waar de blijde boodschap klinkt van hoop en nieuw leven, van iemand die het lukt de weg terug te vinden naar leven en dus opstaat, daar *gebeurt* God.

Maar deze kerk en God in actie in de penitentiare inrichting (PI) zien we niet zomaar. We hebben hiervoor een Don Quichot-achtige kijk op de werkelijkheid nodig (Halik 2023, 219). Een

blik die vervuld is met geloof, hoop en liefde. Deze blik ziet meer dan de misschien realistischere maar ook plattere blik van Don Quichots hulpe Sancho Panza. De armoede van Panza's zienswijze is dat deze van iedere verbeelding is ontdaan. Daar waar knecht Panza in Cervantes roman *Don Quichot* een 'smoezelig plattelandsmeisje' ziet als hij naar Dulcinea del Toboso kijkt, ziet Don Quichot in haar een 'jonkvrouw'. Don Quichot durft te dromen, bij hem is ruimte voor een visioen, hij heeft oog voor de (latent) aanwezige potentie, schoonheid en het goede dat schuilt in Dulcinea.

Zelf voel ik me verwant met Don Quichot en zijn in vele ogen dwaze manier van kijken. Ik weiger in een gedetineerde alleen maar een dader te zien. Concreter: in de zogenoemde koele moordenaar die voor me staat zie ik óók een talentvolle zanger en liefdevolle vader, die ernaar snakt zijn rol als papa weer op te pakken en het onomkeerbare verschrikkelijke leed dat hij toebracht ongedaan te maken. Een voor het leven beschadigde mens die een tweede

< Johannes Wickert, 'Ezame avond', 100x75cm

kans verdient en altijd meer is dan zijn daad.

Het verschil tussen een moordenaar en een mens die een moord heeft begaan is cruciaal. Dit is iets wat ik al jaren herhaal sinds ik geestelijk verzorger ben. Expliciet draag ik dit uit in mijn kerkdiensten, gespreksgroepen en individuele gesprekken. Altijd nog roept het veel op. Misschien wel het meest bij de gedetineerden zelf, maar zeker ook bij collega's en vrijwilligers. Ik probeer met liefdevolle belangstelling te kijken naar wat volgens theoloog Erik Borgman vaak de aandacht niet waard gevonden wordt en waarin 'verborgen en ongekende schoonheid, goedheid en waarheid' schuilt (Borgman 2020, 12-13).

Misschien zou je dit ook wel de dwaze blik van het christendom kunnen noemen. Het christendom dat iets moois ziet in wat op het eerste oog een afzichtelijk zootje is en met

> De dwaze blik van het christendom, dat iets moois ziet in wat op het eerste oog een afzichtelijk zootje is.

haar blik de verhoudingen op zijn kop zet, prikkelt en schuurt. Met alleen de oppervlakkige blik van Panza vallen delinquenten simpelweg samen met hun daad, met als consequentie ook dat je met hen weinig hoeft aan te vangen, zij moeten simpelweg 'zitten'.

Met de dwaze blik van Don Quichot – die we volgens de Spaanse filosoof Miguel de Unamuno (1864-1936) een 'waarlijk christelijke ridder' kunnen noemen, Halík haalt hem aan in zijn boek – kan ik voortgaan op Borgmans omschrijving (Halík 2023, 219). En in gedetineerden mensen zien van de weg, veelal arm en van de straat, de onderkant van de samen-

leving, voor wie Jezus een voorkeursoptie had, mensen die zelf bronnen van wijsheid zijn. Mensen bij wie Jezus zich thuis voelde en naast wie hij stierf aan het kruis.

Ik zag de mannen van de straat ook ik in mijn vorige baan als buurtpastor. Ik kwam ze daar in de wijk tegen en bezocht hen in hun thuissituaties. En soms mocht ik hen 'binnen' opzoeken via mijn huidige justitiecollega's. Omdat soms niemand hen meer bezocht omdat hun eigen familie zich van hen had afgekeerd, dood was of in een ver buitenland woonde of omdat bezoeken simpelweg te duur was. Mannen die bezig waren met overleven in de achterstandswijk waarin ik was aangesteld vanuit de rooms-katholieke parochie en een oecumenisch Inloophuis.

Buurt- en straatpastoraat gelooft in mensen

Als ze weer eens binnen zaten kon ik met hulp van de lokale Parochiële Caritas Instelling geld storten op de rekening courant, zodat ze wat shag of eten kon kopen in de gevangenis. Of ik kon vervoer regelen met hulp van deze fondsen zodat familie de ingezetenen ook eens kon bezoeken. Ook was het mogelijk als bemiddelaar (diaconaal werker) te fungeren wanneer de wijkbewoner met ontslag ging, dan gingen we samen naar het gemeenteloket om hem daar aan te melden voor de eerste maand bijstand zodat hij niet meteen weer platzak op straat zou belanden zonder enig vangnet. En zo betrok ook het Veiligheidshuis me bij deze ex-gedetineerden, waar ik intensief samenwerkte met de wijkagenten, zorgcoördinatoren en gemeentelijke zorg- en veiligheidsambtenaren.

Huidige collega's van buurt- en straatpastoraat kloppen zo een paar keer per jaar aan voor

bezoek aan een van hun pastoranten die nu bij mij of een collega binnen zitten. En zo is die cirkel weer rond. Ook zij hanteren de dwaze blik van Don Quichot en blijven – soms tegen beter weten in – hun pastoranten van de straat trouw.

Regelmatig hoor ik van deze gedetineerden over hun positieve ervaringen met collega's die buiten – op straat – ervoor hen waren en zijn. En soms gaan die ervaringen decennia terug zoals het geval van een meneer die met zijn moeder nog was opgevangen door de Utrechtse zusters Augustinessen in wat we nu een blijf-van-mijn-lijf huis noemen. Door deze ervaringen meldde hij zich in de gevangenis meteen bij de pastor. Wat hem zo positief stemt over de zusters? Dat ze *gezien* werden door hen en dat ze mochten ervaren wat het betekent en doet als iemand in je *gelooft*.

Herbronning van het geloof

Wat maakt het nou zo belangrijk dat wij ons Don Quichots dwaze blik eigen maken voor het werken in gevangenissen met gedetineerden? Dat we mensen en Gods schepping recht blijven doen om wat ze zijn, ook als ze gedetineerd raken: beeld van God met een onvervreembare menselijke waardigheid.

Met Don Quichots blik kunnen we waarnemen wat er voor moois en goeds gebeurt in de gevangenis naast de ellende en uitzichtloosheid. We kunnen er God volop vinden en kerk in actie bezig zien, op weerbarstige, soms heftige wijze, vol armoede en overleefstrijd, in een pure vorm – ontdaan van alle opsmuk. En aan deze manier van kerk zijn kunnen we ons geloof herbronnen. En hier dus inspiratie uit putten voor ons christen zijn.

De PI als vindplaats van God

Onderstaand schets ik in vogelvlucht hoe kerk er in de PI uitziet en hoe deze plek vindplaats is van God. Dit doe ik aan de hand van de vier concepten van kerkopbouw van Tomás Halík (2023, 219-233).

Volk van God dat pelgrimeert

Veel gedetineerden die net binnenkomen hebben nog een hele weg te gaan, zij zijn onderdeel van het Volk van God dat onderweg is. Van gevangenschap naar zichzelf weer vrij maken. Hun exodus. Van de slavernij van Egypte op weg naar het Beloofde Land. Van zich los maken van hun verslaving, schuldgevoelens van het leed dat ze anderen hebben aangedaan, het vastzitten in oude patronen en demonen.

> Deze weg beleven gedetineerden die naar de bajeskerk gaan en de activiteiten hier omheen.

Deze weg beleven gedetineerden die naar de bajeskerk gaan en de activiteiten hier omheen, zoals individuele gesprekken en trainingen. Waar ze maatjes (vrijwilligers, professionals, medegedetineerden of dierbaren van buiten) treffen, die een stuk met ze mee oplopen als een Emmaüsganger (Lucas 24). Een proces van vallen en opstaan, dat leidt van de vleespotten van Egypte door de woestijn richting vrijheid.

Vaak slaan ze een nieuw hoofdstuk in wanneer ze de bajes verlaten met een gezamenlijke zegen bij hun laatste viering wanneer ze met ontslag gaan. Als gedetineerden dat willen kunnen ze gekoppeld worden aan iemand van stichting Kerken met Stip, die samen met hen een kerk zoekt waar ze buiten ook bij kunnen

aansluiten en waar ze zich thuis voelen. In de praktijk blijkt het nog niet zo'n makkelijk proces een passende kerk te vinden. In veel gevallen gaat de pelgrimstocht buiten voort zonder (vaste) kerk voor de ex-gedetineerde. Makkelijk hervinden ze wel aansluiting bij collega's van het laagdrempelige buurt- en of straatpastoraat en steeds meer bij kerken van de pinkstergemeenschap.

Kerk als school van het leven

In de bajeskerk en in gespreksgroepen leren gedetineerden, geestelijk verzorgers en vrijwilligers van en aan elkaar. Ineens komt bij een door jaren gevangenisstraf geharde gedetineerde binnen wat apostel Paulus leert aan de christenen in Korinthe: je kan over al het geld van de wereld beschikken, maar als je de liefde niet hebt heb je niets (vrij naar 1 Korinthe 13,1).

Hoe dat ineens binnenkomt? Door de zelf gecreëerde bewustwordingscursus onder de naam *Zwarte Schuur* (naar het gelijknamige boek van auteur Oek de Jong). In deze training gaat het erover dat iedere gedetineerde slachtoffers maakt. Denk maar aan zijn vrouw en kinderen wiens leven finaal op hun kop staat sinds hij binnen zit. Hij is ze aan het kwijtraken en al het geld van de wereld kan ze niet terugkopen, dat beseft hij ineens. Het ware goud zijn zij en is niet de wereld van drugs. Die weg is de weg van duisternis en kwaad, dat ziet hij nu.

Hij vecht voor zijn relatie, uit alle macht probeert hij de sleutel te vinden om zijn harnas voor zijn vrouw en kind uit te kunnen doen, zodat er toekomst voor hen kan zijn. Doodeng vindt hij deze kwetsbare houding, maar hij weet dat dit de weg ten leven is voor hem. Dat wat eerst als zwak voelde begint nu zijn sterkte

te worden. Met zijn nieuwe zelf is hij nu hard bezig, ook met hulp van collega's uit andere disciplines, zoals psychologen en een vrijwilliger van Gevangenezorg.

Kerk als veldhospitaal

In de PI zitten veel beschadigde mensen die proberen te helen in de kerk en bij de activiteiten van de geestelijk verzorgers. Dit zijn daders, slachtoffers, of beide tegelijkertijd. En (met en) door hen zijn op hun beurt veel mensen beschadigd. Een enkel delict zorgt vaak voor tientallen slachtoffers. Wij, vrijwilligers en geestelijk verzorgers, vangen hen op in ons veldhospitaal dat zich midden in de frontlinie van al het geweld bevindt binnen de gevangenis en onze samenleving.

> Beschadigde mensen die proberen te helen in de kerk en bij activiteiten van geestelijk verzorgers.

Als man van de kerk trek ik hierbij op met een groep collega's om de mensen in het veldhospitaal zo goed mogelijk te kunnen verzorgen en helen. Deze hulp en samenwerking komt van allerlei disciplines: verpleegkundigen, case-managers, psychologen, psychiaters, afdelingspersoneel van de gedetineerden, beveiligers, afdelingshoofden en directie. Samen werken we aan herstel.¹

Kerk als plaats van ontmoeting en gesprek

De bajeskerk in het stiltecentrum is een belangrijke ontmoetingsplek voor de gedetineerden. Waar ze kunnen bidden, zingen en zich gelovig kunnen voeden door liturgie. Hier kunnen ze samen goede dingen doen, zoals

zich inspinnen voor eenzame ouderen met het jam-maakproject van vers fruit of het voedsel inzamelen voor armen van de lokale Voedselbank. Een groepje gedetineerden musicceert hier onder begeleiding van een muziekvrijwilliger. En wekelijks komen hier koren van buiten langs waar de bajesband aan mee kan doen om de zondagse diensten muzikaal op te luisteren.

De kerk is een plek waar gedetineerden geraakt worden, doordat er mensen zijn die vrijwillig naar de gevangenis gaan om hen op te zoeken op hun vrije dag. En op hun beurt worden vrijwilligers geraakt door de verhalen van de ingezetenen. Het bezoek geeft hun een ander beeld van een stuk samenleving waar ze eerder alleen van wisten via de televisie. Vaak vragen ze of ze nog wat voor de gedetineerden kunnen betekenen. Deze ontmoetingen zetten mensen in beweging, ook buiten de muren van de gevangenis waar het verhaal verder gaat op verjaardagen en diaconaal betrokken clubs.

Kortom: 'binnen' en 'buiten' begeisteren elkaar in de bajeskerk en activiteiten eromheen, doordat aanwezigen de dwaze bril van Don Quichot dragen en zo in elkaar het mysterie kunnen zien dat we van godswege zijn. Blijde Boodschap gebeurt er. Daar waar wij opstaan uit ons graf (gesloten celdeur) en weer mee gaan doen aan het leven. Daar waar ons hart brandt wanneer we God herkennen in de ander wanneer we een stukje met elkaar meelopen, zoals de Emmaüsgangers Christus herkennen (Lucas 24) als eerste mensen van de weg. <

Noot

1 Denk hierbij ook aan re-integratie of hersteltrainers/consulenten. Dagelijkse samenwerkingspartners zijn bemiddelaars van Perspectief herstelbemiddeling, Reclassering, Gevangenenzorg, Eigen Kracht Centrale, Prison Watch, Exodus.

Literatuur

- Borgman, E. (2020). *Alle dingen nieuw. Een theologische visie voor de 21ste eeuw*. Utrecht: KokBoekencentrum.
- Halik, T. (2023). *De namiddag van het christendom. Op weg naar een nieuw tijdperk*. Utrecht: KokBoekencentrum.

